

ERMITES I SANTUARIS A LES MUNTANYES DE PRADES

I

DIEGO LÓPEZ BONILLO

Els llocs on es practiquen els actes de culte que entren dins la classificació de “religiositat popular” són les ermites, els santuaris o les esglésies ubicades fora del casc urbà, en els paratges més diversos, sovint aïllats i esquerps, a recer d’una natura que els fa d’embolcall. A aquests indrets la gent hi fa cap, periòdicament, amb motiu de la festa que té lloc en dies assenyalats; a més, també són molts els qui, per motius diversos, s’hi atansen en altres moments, i també els qui en cas de necessitat es recorden de la Mare de Déu o del sant i hi porten un ciri, resen una oració o, simplement, fan una breu invocació.

ÀMBIT TERRITORIAL DE L’ESTUDI

En aquest treball es fa un recull dels centres d’espiritualitat existents a Capafonts i als pobles de la rodalia, inclosos dins el conjunt de les Muntanyes de Prades. Per raons d’espai, s’ha limitat l’estudi als que d’alguna manera podem considerar que formen part del nucli central del massís. Admetent que totes les divisions territorials són discutibles i que els límits que s’estableixen tenen sempre quelcom d’arbitrarietat, en aquest cas s’ha considerat el territori comprès entre les cingleres que van des del coll d’Alforja fins al de la Batalla, pel sud; la plana de l’Alt Camp i el congost de la Riba, per llevant; la depressió de la Conca de Barberà, pel nord; i la serra de la Llena, el coll d’Albarca i la depressió de Cornudella, per ponent. Es tracta d’un territori amb una certa unitat interna, i on històricament s’han establert relacions de diferents tipus entre els habitants.

Aquesta part, que abasta gairebé la totalitat de les Muntanyes de Prades, és formada per un bloc massís que ultrapassa els 1.200 metres en el punt més alt –la Baltasana, 1.203 m–, amb sectors extensos per sobre del miler de metres. Essencialment és format, al nord, per una serra que fa de partió amb la depressió de la Conca de Barberà; al sud, per l’altiplà dels Montllats; a ponent, per uns relleus que fan de transició amb les terres prioratines; i, a llevant, per uns apèndixs que baixen en fort pendent cap a l’Alt Camp.

La disposició del relleu i els materials que el formen dibuixen un conjunt esquerp, solcat per rius i barrancs, amb pendents fortíssims, espadats, valls encaixades i fondes, i tot cobert d’una vegetació espessa que pràcticament només s’interromp allà on s’han implantat els conreus. Pobles, llogarets i masos alternen amb grans espais, buits de tota presència humana, i fan d’aquest territori un

conjunt on la diversitat és la norma, i on l'ocupació ha estat sempre difícil, raó per la qual s'ha anat buidant progressivament, sobretot en els darrers temps.

Els pobles i llogarets que, pel fet de tenir tot el seu terme –o una part– dins d'aquest massís muntanyenc, entren en el nostre estudi, són els següents: Capafonts, la Febrò, Prades, Vilanova de Prades, Vallclara, Vimbodí i Poblet, l'Espluga de Francolí, Montblanc, Vilaverd, Rojals, la Bartra, Farena, el Pinetell, la Riba, Alcover, Mont-ral, l'Aixàviga, el Bosquet, els Masos de Cabrera, l'Albiol, Vilaplana, la Mussara, Arbolí i Siurana. Alguns no tenen entitat com a municipi, bé sigui perquè no l'han tinguda mai –cas del Pinetell, per exemple– o perquè han estat annexionats a un altre, com Rojals o la Mussara.

Molts d'aquests pobles tenen ermita o santuari, però d'altres no disposen de cap d'aquests centres de religiositat. No es prenen en consideració les esglésies dels pobles que tenen una funció més concreta –amb una excepció, Siurana.

En aquest territori s'hi localitzen, escampats de manera irregular, quinze centres de diferent categoria. Cal puntualitzar que el treball els contempla des del punt de vista geogràfic i històric, deixant de banda les qüestions relatives a la fe o a les creences –que han estat glossades en diverses obres–, i amb aquesta perspectiva s'intenta posar de manifest la relació de cadascun dels centres amb el seu propi àmbit. L'estudi permet d'extreure algunes conclusions respecte a les relacions entre aquest espai i l'espai que va més enllà de l'entorn immediat.

ERMITES I SANTUARIS

La ressenya històrico-geogràfica dels centres de religiositat popular existents a les Muntanyes de Prades posa de manifest la importància que molts d'ells han tingut en el passat i que la majoria es conserven encara com a pols d'atracció de fidels, mentre que uns altres pretenen només gaudir de les qualitats d'un entorn sovint privilegiat.

Capafonts

Mare de Déu de Barrulles.

Es troba a uns dos quilòmetres del poble, a una altitud de 769 metres, al peu dels costers que baixen del pla de la Gallarda, al sud de la serra del Bosc, i a recer del picó del Balanyà, una de les elevacions que marquen la transició cap al curs del Brugent o d'algun dels seus tributaris. La topografia de l'entorn és trencada, amb forts pendents, barrancs, turonets, collets, fondalades, tot en un terreny dominat pel sauló i les pissarres, que donen un to fosc a la terra. L'edifici

Mapa de situació de les ermites.

Ermita de Barrulles. Capafons

s'ubica en el límit d'aquest terreny amb les calcàries del picó del Balanyà, que fa de separació amb el riu.

L'entorn és feréstec però amable, encara que ja fa anys que s'abandonaren els conreus de vinya, avellaners, castanyers i petits horts en els llocs on hi ha alguna font; les basses i bassots i les antigues sèquies són un testimoni d'una explotació molt activa de la terra. Ara resten, competint amb el bosc que ho envaeix tot progressivament, les soques mortes o amb llucs rebordonits dels castanyers centenaris, els avellaners que es resisteixen a morir, o els rabassons de les antigues vinyes.

A l'ermita s'hi arriba per una pista en bon estat. L'edifici actual és quadrangular, de pedra, amb porta de volta octavada i espadanya. L'interior és senzill, amb una imatge que és reproducció de l'original, del segle XV, i que es conserva a l'església parroquial. Al davant, una explanada que originàriament formava part de l'obra de fàbrica de l'ermita, la qual era molt més gran que l'actual. Algunes edificacions complementàries resta com a testimoni d'aquest conjunt que devia ser relativament important.

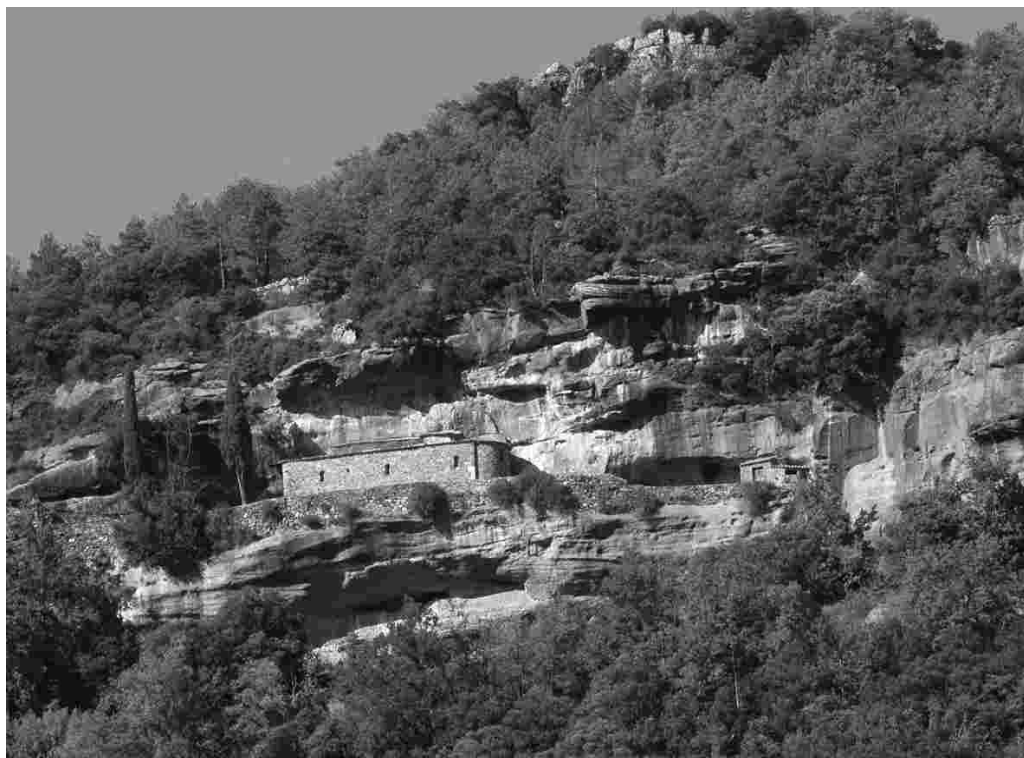
Es coneix poc de la seva història, que es remunta com a mínim a l'any 1225 en què consta la seva existència en un document de compravenda. Hi hagué diferents ermitans, fins que, després de la desamortització, fou abandonada i a poc a poc s'anà enrunant, fins que només hi restaren quatre parets i un fragment de la volta. L'any 1956 es procedí a la reconstrucció: es restaurà parcialment l'antic temple i se'l dotà d'una decoració senzilla, però digna. En l'estat actual, té al davant una plaça i, en un nivell inferior, una altra amb un espai de lleure, amb taules i bancs coberts, cuina i serveis, perfectament condicionat per fer-hi aplecs, reunions o acampades.

A l'ermita de Barrulles, l'associació de dones que porta el seu nom hi fa un aplec cada dilluns de pasqua granada; durant tot l'any, el lloc és molt freqüentat pels capafontins i forans que hi fan activitats diverses.

Prades

Mare de Déu de l'Abellera

El serret dels Pics, a llevant de la vila de Prades, el formen un seguit de turons i petits plans, de gresos vermells, que adopten diverses formes, entre les quals són freqüents les roques aïllades i les balmes. A l'extrem occidental del serret, en una d'aquestes balmes de grans dimensions, situada a la part superior d'una paret vertical d'algunes desenes de metres, i mirant cap a migdia, a 1.005 metres sobre el nivell del mar, hi ha l'ermita de l'Abellera. A la part davantera,

Ermita de l'Abellera. Prades.

prop de l'entrada al recinte, té una font que recull la poca aigua que s'escorre de la part superior, però la font dita pròpiament de l'ermita –que s'anomena de l'Abellera o del Bullanga–, amb un cabal continu i gens menyspreable, és a sota.

Tot el voltant és ocupat pel bosc, i als peus s'hi poden veure els pocs castanyers que encara vegeten enmig dels roures i els pins.

A l'ermita de l'Abellera s'hi accedeix per un camí asfaltat que surt de la carretera de la Febró, i també pel camí vell, que surt de Prades pel carrer de Sant Roc.

L'edifici és senzill i de petites dimensions, de pedra de saldó, amb porta dovellada i doble espadanya. Una barana s'alça sobre el precipici i delimita els tres espais: la placeta del davant de l'entrada, l'ermita i la caseta de l'ermità, situada al darrere, a tocar de l'absis.

A l'interior destaquen els nervis de la volta, els vitralls de colors i el cambril a l'absis. Molts exvots donen fe de la devoció que professa molta gent a aquesta marededéu.

Sant Roc. Prades.

Sant Antoni. Prades.

Des de l'ermita es pot contemplar un paisatge enormement ampli, que va des de les muntanyes del Montmell, a llevant; als Montllats, al sud; i al Gallicant per ponent.

La data de construcció se situa en el 1570, però anteriorment hi havia una petita capella en el mateix lloc on un pastor va trobar la imatge de la marededéu. El nom fa referència a l'existència de ruscos d'abelles que, des de sempre, han fet estada en aquell indret. A l'Abellera s'hi celebren aplecs on fa cap gent procedent dels pobles de la rodalia, i és un lloc concorregut durant totes les èpoques de l'any.

Sant Roc

A poca distància de l'ermita de l'Abellera, en el coll de Sant Roc, a 1.020 metres d'altitud, i a tocar del camí, hi ha una capelleta dedicada a aquest sant. És de petites dimensions, amb uns bancs al davant, i a l'interior guarda la imatge.

Sant Antoni

A la sortida de Prades pel carrer de Sant Roc, i immediat a les darreres cases, en un entorn agradable on abunda la vegetació, es troba una capella dedicada a Sant Antoni. També és de petites dimensions, de pedra de saldó, i sense cap detall arquitectònic remarcable.

Vilanova de Prades

Sant Antoni de Pàdua

Es localitza a l'entrada del poble, a tocar del cementiri, a les envistes de la plana de la Conca i des dels seus 891 metres se'n pot veure una bona extensió.

Sant Antoni de Pàdua. Vilanova de Prades.

Es tracta d'una ermita construïda a càrrec de tres dones, com a agraïment per haver-se lliurat de la pesta, el segle XIX.

Vimbodí i Poblet

Mare de Déu dels Torrents

Encara que l'ermita queda fora del massís muntanyenc, s'hi inclou perquè és l'única que existeix dins el terme. Es troba a mig quilòmetre del nucli urbà, a 462 metres d'altitud, al costat de la carretera que va de Vimbodí a Poblet, en un entorn de camps de conreu que alternen amb pinedes i que està en procés d'urbanització creixent. El barranc dels Torrents, que dóna nom a l'ermita, és a tocar i prop de la confluència amb el Francolí.

Fou construïda el 1484 per un abat de Poblet, en el lloc on la tradició diu que el mateix abat, o bé –segons altres– un pagès del poble, trobà una imatge. És d'estil renaixentista, després que fou reformada el 1714. Consta d'una nau, que conté la imatge de la marededéu d'estil gòtic, restaurada després del 1936, i dos habitatges annexos.

Els Torrents. Vimbodí i Poblet.

És un lloc molt concorregut per la gent del poble i per molts forasters, que aprofiten els serveis de l'espai de lleure, molt ben condicionat, i els de l'hostal i el restaurant contigu.

L'Espluga de Francolí

Santíssima Trinitat

Situada en el vessant nord de les Muntanyes de Prades, a 565 metres. El santuari és en el fons del barranc de l'Ermita o de la Trinitat. Es tracta d'un paratge cobert d'una vegetació densa de pinedes i alzinars, sobretot a la part obaga. A la solana hi ha les restes de les antigues parades que s'arrapen a la muntanya. En les immediacions hi ha fonts d'aigües medicinals, i alguna explotació minera abandonada ja fa molts anys. Es troba a poc més de tres quilòmetres de l'Espluga de Francolí, amb accés fàcil per un camí asfaltat.

Hi ha notícies de l'existència del santuari en el segle XIV, època en què fou trobada la imatge sota d'una alzina, al costat del lloc on s'edificà el complex.

La Santíssima Trinitat. L'Espluga de Francolí.

La imatge original fou destruïda l'any 1936, i cinc anys després, l'escultor Frederic Marés en feu una altra. Representa a Déu Pare assegut, que sosté a Jesucrist crucificat, i a sobre, el colom símbol de l'Esperit Sant.

L'edifici actual fou reedificat el 1790 i, modernament, ha estat restaurat. L'ermita, la plaça del davant, les fonts, els espais de lleure, els serveis diversos, tot plegat forma un entorn preparat per acollir un contingent important de visitants.

L'indret és molt concorregut, i hi afluïxen gent de la rodalia i de terres apartades

Montblanc

Sant Joan

Es troba a 686 metres d'alçada, i a uns cinc quilòmetres al sud-oest de la vila, a la part superior d'un dels barrancs que baixen de la serra, des dels Plans de Sant Joan. Des de baix, sembla un sentinella al peu d'un espatat, vigilant sobre la plana i la muntanya. És encastada en una roca de gres vermell d'una desena de metres i de formes capricioses, que s'alça sobre el pendent fortíssim del vessant.

Sant Joan. Montblanc.

L'entorn és ombrívol, amb uns xiprers al davant i una vegetació pròpia de l'obac de la serra: pinedes i alzinars on vegeten també els roures, amb un sotabosc dens, que ocupen l'espai entre les roques rogenques de saldó, amb superfícies arrodonides per l'acció dels agents atmosfèrics. Tot plegat, un paisatge magnífic. Al costat de l'ermita hi ha el mirador de la Foguerada, una roca de saldó que sembla separar-se de la resta i que avança sobre el precipici, i on antigament s'encenia una foguera la nit de Sant Joan. Prop, la cova del Nialó, oberta en les capes de gresos.

A l'ermita s'hi accedeix pel camí tradicional, o bé per una pista que surt de les darreres cases de l'eixample de Montblanc, a tocar del peu de la muntanya, i que remunta els forts desnivells, passant per entorns d'una qualitat paisatgística excepcional.

La vista és molt extensa, i constitueix un dels miradors privilegiats sobre la Conca i molt més enllà, fins als Pirineus, Montserrat, etc. Un gràfic situat en el mirador de sobre de l'ermita indica fins on s'allarga la vista.

La data de la seva fundació se situa al començament del segle XV, i fou obra de la germana de Jaume II, comte d'Urgell, el qual, en perdre la disputa pel tron d'Aragó al Compromís de Casp, fou empresonat a Xàtiva, on morí misteriosament.

Santuari de la Serra. Montblanc

La germana, Na Elionor, es retirà a Montblanc, i des del 1414 fins a la seva mort, el 1430, féu vida d'anacoreta en una cova, en el lloc on féu edificar l'ermita.

L'edifici compta amb diferents nivells, en un dels quals hi ha l'altar del sant dins d'una balma, i en els superiors, diverses dependències ben condicionades. No té gaire mèrit des del punt de vista arquitectònic, i com moltes altres ermites ha passat per diverses vicissituds, fins al punt que, abandonada, arribà a una degradació important. Fa dues dècades, un grup de voluntaris de Montblanc emprehengueren la restauració dels elements exteriors i interiors, amb resultats excel·lents.

S'hi celebren festes i aplecs, especialment la nit de Sant Joan, amb afluència de gent de Montblanc, l'Espluga de Francolí i altres indrets de la Conca. Des de sempre, ha estat el destí de les excursions a peu de molts montblanquins i d'altres poblacions dels encontorns.

Mare de Déu de la Serra

Aquest santuari és el centre de religiositat més important de les muntanyes de Prades. Es troba al peu dels contraforts del massís, a 550 metres d'altitud, en

Montgoi. Vilavert.

una posició preeminent, sobre la plana de la depressió de la Conca de Barberà. Es tracta d'un santuari urbà, perquè encara que originàriament era fora muralles, en un cert aïllament dalt del turó de la Serra, ja fa temps que forma part de la trama urbana. Des d'aquest emplaçament es poden contemplar unes vistes molt extenses de gran part de la Conca i les muntanyes que la limiten.

L'edifici és al lloc on originàriament, allà pel segle XII, existia una capella amb una imatge i una creu de terme. És d'estil gòtic de finals del segle XIII, de proporcions grans, amb el convent annex, on hi hagué una comunitat de clarisses fins a una època recent. El conjunt actual data del segle XIII, i en la seva llarga història, ha experimentat vicissituds de tota mena, i fins i tot feu de caserna en temps de la guerra del francès. Des de sempre ha estat un centre de peregrinació important, fins el punt de convertir-se en el segon santuari de Catalunya amb més aflluència de pelegrins després de Montserrat. La Mare de Déu de la Serra és tinguda per patrona de la Conca, i tant la imatge com la Creu Verda –l'antiga creu de terme-conservada en l'interior de l'església compten amb molts devots, tant de Montblanc com forans.

Al municipi hi ha altres ermites: la de la Mare de Déu dels Prats, prop de l'agregat de la Guàrdia, la de Santa Anna, prop de Prenafeta, la de Sant Josep, prop de la carretera de Valls i Sant Fructuós, a Lilla.

Vilaverd

Mare de Déu de Montgoi

A ponent del poble hi ha el turó de Montgoi, que s'alça una vintena de metres sobre les terres del voltant: al cim, al final del camí asfaltat d'accés, hi ha l'ermita del mateix nom, enmig d'una pineda que cobreix la muntanyeta. L'edifici és d'una bellesa senzilla, amb la nau en forma de creu llatina, dues portes adovellades amb un ull de bou sobre cadascuna, l'espadanya i, annexa, la casa de l'ermità. Els voltants són ben arranjats com a zona de lleure.

La història de l'ermita es remunta, segons documentació existent, al segle XIII. La tradició diu que la imatge fou trobada en el mateix paratge on es construí l'ermita.

